

Knjižnice i autorsko pravo

Libraries and copyright

Aleksandra Horvat i Daniela Živković. Knjižnice i autorsko pravo. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2009.

Mr. sc. Mario Hibert, Uni. Ass.

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Odsjek za komparativnu književnost i bibliotekarstvo / Faculty of Philosophy University of Sarajevo Department for Comparative Literature and Library Science

Sarajevo, BiH

mario.hibert@gmail.com

Savremeno bibliotekarstvo se nalazi u samom središtu društvene i kulturne konvergencije prouzrokovane ekspanzijom novih tehnologija. Integrirano komunikacijsko okruženje koje stvaraju digitalni mediji, kao i otvoreni medijski karakter informacijskih mreža omogućavaju jednostavnu distribuciju, neograničeno umnožavanje i beskonačnu transformaciju (digitalnih) informacija, te se ove fundamentalne činjenice postindustrijske ere nužno povezuju sa izazovima inherentnim kulturnoj tranziciji od analognog ka umreženom društvu. Kako novi uvjeti kulturne produkcije i potrošnje, organizacije i upotrebe objekata (digitalne) kulture u velikoj mjeri (p)ostaju determinirani propisima iz domena autorskopravne zaštite kojima se institucionalne prakse iz analognog preslikavaju na digitalno društvo, kompleksnost bibliotečkog poslovanja, ali i profesionalne odgovornosti, dosežu krajnje prijemnu tačku harmoniziranja iznimno destabiliziranog odnosa između autora i korisnika.

Nedavno objavljena knjiga „Knjižnice i autorsko pravo“ Aleksandre Horvat i Daniele Živković, renomiranih profesorica sa Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, izuzetan je primjer razumijevanja kako razvoj kulture demokratskog društva direktno ovisi o raspoloživosti informacija, preispitivanja načina njihovog upravljanja i korištenja, ali i razumijevanja zakonskih okvira koji, kako to autorice ističu, „mogu znatno olakšati ili, pak, otežati rad knjižnica“. Bez sumnje, autorska prava i zakone koji se odnose na ovu oblast nije uvijek lako razumjeti, dok ih je još teže tumačiti. Povijest autorskog prava pokazuje tendencije udaljavanja zaštite prava stvaraoca prema njihovoj svojini i davanje većih prava onima koji su u njezinom posjedu – naime, glavna briga utemeljitelja institucije autorskog prava je bila briga za podsticanje stvaralaštva i širenje znanja, a ne stvaranje sistema koji će, namjesto kontrole izdavača od strane autora, služiti kao sredstvo kontrole u rukama izdavača, kako u pravcu korisnika, tako i samog autora. Stoga izučavanje značaja autorskog prava i autorskog djela i razumijevanje koncepata njegove primjene u pravnom i informacijskom sistemu predstavlja zadatak usklađivanja, odnosno unutrašnje zakonske implementacije u skladu sa ustanovljenim međunarodnim standardima: države su dužne da uvedu, izmijene ili dopune standarde, te stvore uslove za aktualizaciju zaštite autorskog prava kroz nacionalna zakonodavstva. S tim u vezi, dužnost struke da podiže svijest među bibliotekarima kada su u pitanju metode za reduciranje zloupotrebe autorskih prava opstaje na upoznavanju sa činjenicama i okolnostima koje uređuju djelatnost biblioteka u „društvu znanja“. Zbog toga „Knjižnice i autorsko pravo“ ne predstavljaju tek vrijedan istraživački pothvat u području kojem domaći bibliotekari tradicionalno nisu pridavali isuviše interesa, već se prevashodno radi o iznimno važnom komunikacijskom polju neophodnom za razumijevanje složenosti odnosa razmjene i pristupa informacijama u kontekstu implementacije sve rigidnijih zakonskih ograničenja (uspostave novih mehanizama kontrole intelektualnog vlasništva), sa jedne, i prava na slobodan pristup informacijama (zajamčenog na osnovu temeljnog ljudskog prava na slobodu izražavanja), sa druge strane. Ovako široko postavljanje problematskog okvira tražilo je jasno konceptualno opredjeljenje spram opsega i razmjera složenosti teme (koja pored pravnih aspekata također uvjetuje razmatranja delikatnih socio-političkih implikacija, neodvojivih od činjeničnog karaktera informacijske ekonomije koja se na novoj tehnološkoj paradigmi otjelovljuje kao izvjesno preoblikovanje bibliotečkog etosa „dijeljenja“ i pretpostavljenog telosa informacijske profesije - da primarno bude u službi pristupa javnom dobru) te je tako namjera autorica, da svoje predavačko i praktično istraživačko iskustvo uobliče u formi udžbenika, rezultat sasvim pragmatične odluke da se, prije svega, problematika primjene autorskog prava u bibliotekama približi, kako pripadnicima struke koji traže neke specifične odgovore iz domena zaštite intelektualnog

vlasništva, tako i studentima koji se prvi put susreću sa konkretnom materijom. U ozračju takvog opredjeljenja i namjere da sadašnjim i budućim informacijskim stručnjacima ponudi svojevrsan vodič sa smjernicama o profesionalnim odgovornostima i obavezama kada su u pitanju mehanizmi, okviri i načini zaštite intelektualne svojine, Aleksandra Horvat i Daniela Živković su iskazale jasno stanovište kako učinkovito vrednovanje, organiziranje i korištenje informacija odavno nije moguće bez sasvim preciznog i konkretnog upoznavanja sa legalnim aspektima u okvirima struke. Sistematičnim, preglednim i iscrpnim tumačenjem zakonskih tekstova kao primarnih izvora (počevši od ključnih međunarodnih dokumenata - ugovora, konvencija, uredbi, direktiva - na kojima počiva zakonodavni diskurs, preko referiranja na nacionalno zakonodavstvo Republike Hrvatske o autorskom pravu i srodnim pravima, upozoravanja na iznimke i ograničenja od interesa za korisnike i biblioteke, preko uputnica na alternativne modele zaštite autorstva u otvorenom pristupu) pa sve do posljednjeg poglavlja predstavljenog u obliku „često postavljanih pitanja“ (u kojem autorice konkretnim odgovorima rekapituliraju sadržaj knjige u funkcionalnom maniru jasne opredijeljenosti da čitateljima ponude mogućnost što bolje iskoristivosti prethodno definiranog i predočenog), djelo u cjelini dokazuje zbog čega je njegova tematika danas u žarištu javnog interesa, odnosno zbog čega se promišljanju autorskog prava danas posvećuje toliko pažnje. Čak i letimičan pregled preko zadnjeg poglavlja ostavlja snažan utisak o važnosti pitanja koja bibliotekari / informacijski stručnjaci danas moraju znati artikulirati i prepoznavati kako svojim radom ne bi ugrozili prava onih čije interese zastupaju: Kako bibliotekar prepoznaje zaštićeno djelo? Treba li autor registrirati svoje djelo prije objavljivanja da bi ono steklo pravnu zaštitu? Uživaju li autorsko-pravnu zaštitu djela objavljena na internetu? Smije li biblioteka digitalizirati članak iz tiskanih novina ili časopisa i poslati ga elektroničkom poštom korisniku? Odnosi li se zaštita tehničkih mjera koje služe zaštititi autorskih prava i na računalne programe? Uživaju li sve baze podataka autorsko-pravnu zaštitu? Čiji se zakon o autorskom pravu primjenjuje u licencnom ugovoru kojim biblioteka pribavlja pristup elektroničkoj građi, itd. Pitanja je dakako mnogo.

Autorska praksa otvara i razvija kompleks, kako internih ili unutrašnjih, tako i eksternih ili spoljašnjih odnosa autora i ostalih lica. Autorsko djelo i autorsko pravo jesu resurs novih tehnologija koje se stvaraju i mijenjaju autorskim radom postajući i ostajući autorska djela, a samim tim i predmet zahvaćen normama autorskog prava. Sa druge strane, ekspanzija novih tehnologija, olakšavajući pristup autorima i njihovim djelima, neprestano upućuje na potrebu za donošenjem novih rješenja u domenu doktrine i prakse. Iz toga razloga, pojavljivanje ovakvog izdanja, koje eksplicitno tematizira autorsko pravo kao jedan od oblika intelektualnog vlasništva, ima presudan značaj za izučavanje ekonomije znanja zajedno sa sagledavanjem profesionalnih zadaća koje sa sobom povlače brojne etičke dileme i rezerve, ali i podsjećaju da je postavljanje i slijeđenje implementacijskih standarda koji nematerijalnu, eteričnu kategoriju vlasništva štite od zloupotrebe (posebice u mrežnom okruženju) jedna od najaktuelnijih, prijepornih tema informacijskog društva. Legitimnost partikularnih (materijalnih) interesa, koji se kroz sistem zaštite intelektualnog vlasništva otjelovljuju kao sistem zaštite kreativnih procesa, istovremeno povlači i preispitivanje koncepata koji zanemaruju opću društvenu korist. Međutim, takvo što bi svakako premašilo zadate okvire ove publikacije koja zasigurno jeste hvale vrijedno izdanje koje će u velikoj mjeri pospješiti razumijevanje kompleksnih informacijsko-komunikacijskih odnosa, kao i snalaženje u sve kompleksnijoj (kiber)informacijskoj praksi. U konačnici, sama činjenica da se radi o jednoj od prvih publikacija koje izravno dovode u vezu autorsko pravo i bibliotečku praksu dovoljno govori o izuzetnosti odluke prof. Horvat i prof. Živković da svojim intelektualnim angažmanom ponude djelo koje će olakšati rad bibliotekara, osiguravajući tako usaglašavanje svakodnevne prakse sa međunarodnim dokumentima o bibliotekama, što su ih objavili IFLA, UNESCO, Vijeće Evrope, EBLIDA i Evropski parlament.

„Knjižnice i autorsko pravo“ su nezaobilazna literatura za sve one koji u popis svojih kompetencija moraju uključiti vještine razumijevanja, interpretacije i primjene temeljnih pojmova u području autorskog prava, a budući da se o ovoj problematici među bh. bibliotekarima veoma rijetko diskutira, nadati se da će ovo djelo konačno inicirati promjene u percepciji ove kompleksne materije, koja ne samo da potcrtava nove odgovornosti informacijskih stručnjaka, već ujedno predstavlja i izazov izravnijeg uključivanja u probleme iz domena informacijske etike uopće.
